

KİTAPLA DİRENMEK, İKTİDARLA YÜZLEŞMEK: CEVAT ÖZKAYA'NIN FİKRÎ MİRASI

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Cevat Özkaya'nın (1954–2026) hayatı, Türkiye'de İslâmcı düşüncenin yayıncılık, sivil toplum ve siyasal mücadele üzerinden geçirdiği dönüşümlerin dikkat çekici bir örneğidir. Çarşamba'dan İstanbul'a uzanan eğitim yolculuğu, gençlik yıllarındaki Millî Mücadele çevresi ve teşkilât tecrübeleri, onun fikrî kimliğinin kuruluşunda belirleyici olmuştur. Öğretmenliği bırakarak yöneldiği kitabevi ve yayıncılık faaliyeti, başlangıçta dağılan arkadaş çevresini bir arada tutma arayışırken zamanla kapsamlı bir kültür girişimine dönüşmüştür. Pınar Yayınları ve Umran dergisi aracılığıyla İslâm düşüncesi, modern toplum eleştirisi, tarih ve sosyal bilimler arasında entelektüel geçişler kurmaya çalışmıştır. Edward Said'in Oryantalizm eserinin Türkçeye kazandırılması, yayıncılığının epistemik önemini gösteren örneklerdendir. Bununla birlikte tercüme birikiminin özgün düşünce üretimine ne ölçüde dönüştüğü, eleştirel incelemeyi gerektirmektedir. Özkaya'nın MAZLUMDER'deki faaliyetleri, Bosna dayanışması, 28 Şubat karşıtlığı ve Şemdinli soruşturmasına yönelik hukuk vurgusu, inanç temelli sorumluluğunu kamusal alana taşıdığını göstermektedir. Ancak İslâmcı çevrelerin siyasal iktidarla değişen ilişkileri ve MAZLUMDER'in kurumsal ihtilâfları, adalet ilkesinin siyasî aidiyet karşısındaki sınırlarını tartışmaya açmaktadır. Cemil Meriç'le kurduğu yakınlık, entelektüel terbiyenin hem ufuk açıcı hem de özerkliği sınırlayabilen yanlarını görünür kılmaktadır. Kitabevini bir buluşma mekânı, dergiyi süreklilik sağlayan tartışma zemini, yayınevini ise bilgi dolaşımının kurumu olarak ele alan inceleme, kültür üretiminin maddî şartlarına da odaklanmaktadır. Artan yayın maliyetleri, dağıtım sorunları ve kurumların kurucularından sonra ayakta kalıp kalamayacağı, düşünce hayatının ekonomik ve örgütsel kırılganlığını açığa çıkarmaktadır ve günümüz dijital dönüşümünü düşündürmektedir. Çalışma, Özkaya'yı ne kusursuz bir kahramana dönüştürmekte ne de emeğini siyasal çelişkilere indirgemektedir. Onun asıl mirası, yayımladığı eserler, desteklediği insanlar ve kurduğu kültürel imkânlardır. Bu mirasın değeri, kitapların yeni kuşaklarda bağımsız muhakeme, ahlâkî duyarlılık ve eleştirel düşüncüyü ne ölçüde besleyebildiğiyle belirlenecektir.

1

I. BİR KİTABA SIĞMAYAN HAYAT: İSLÂMCİ GENÇLİKTEN ENTELEKTÜEL AKSİYONA

Cevat Özkaya, 16 Ekim 2026'da öldüğünde geride yalnızca bir yayınevinin kataloglarını, dergi ciltlerini ve tamamlanmış meslekî görevleri bırakmadı. Onun ölümü, Türkiye'de bir kuşağın fikirlerle kurduğu ilişkinin nasıl değiştiğini düşünmek için de bir vesile oldu. Çünkü Özkaya'nın hayatında kitap, düşünceden sonra gelen bir araç değildi; düşüncenin insanla karşılaştığı yerd. Fakat bu hayatı ölümün sağladığı dokunulmazlıkla okumak, ona yapılabilecek en büyük entelektüel haksızlıklardan biri olur. Bir düşünce adamının gerçek değeri, yalnızca doğru bildiklerini savunmasında değil, yanlışlığı yerlerle ne ölçüde hesaplaşabildiğinde de aranmalıdır.

Çarşamba'dan Cağaloğlu'na: Okumanın Toplumsal Kökeni

1954'te Samsun'un Çarşamba ilçesinde, yedi çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu olarak doğdu. Ortaöğreniminin bir bölümünü Çarşamba'da, lise öğrenimini Perşembe Öğretmen Lisesi'nde tamamladı; ardından İstanbul Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümünden mezun oldu. Biyografisinde küçük, fakat açıklayıcı bir ayrıntı bulunur: Okuma hayatının başlangıcı, babasına kitap okumasıdır. Henüz kendi adına inşa edilmiş bir kütüphaneden önce, başka birine sesli okunan metinler vardır. Bu sahnede kitap, yalnız bireysel yükselmenin değil, kuşaklar arasında kurulan ilişkinin de parçasıdır. Metnin karşısında tek başına duran okur değil; dinleyen, soran, bekleyen başka bir insan bulunmaktadır.

Özkaya'nın kitapla dostluğunu romantikleştirmeden anlamak gerekir. Taşradan büyük şehrin eğitim ve kültür çevrelerine uzanan güzergâh, dönemin pek çok genci için aynı zamanda görünmeyen bir hiyerarşiyle karşılaşmak demektir. Bazıları dünyayı anlatan kitapları yazıyor, bazıları o kitapları bulmak için yol arıyordu. Özkaya, lise yıllarında Necip Fazıl'ın ve Osman Yüksel'in eserlerini aradığını anlatır. Sonraki değerlendirmesinde bu okumaların fikrî derinliği kadar, kendilerine kazandırdığı özgüveni önemsemesi dikkat çekicidir. Burada kitap, henüz sistematik bir epistemoloji değil, konuşmaya cesaret eden bir özne üretmektedir. Özgüvenin bilgiye dönüşmesi ise bambaşka, uzun ve zahmetli bir süreçtir.

Bu eğitim güzergâhını Cumhuriyet'in öğretmen yetiştirme kurumlarından bağımsız düşünmek de mümkün değildir. Özkaya, bir yandan modern kamusal eğitimin imkânlarından yararlanmış, diğer yandan gençliğinde bu düzenin hâkim kültürel anlatısına itiraz eden çevrelere katılmıştır. İslâmcı kuşağın önemli paradokslarından biri burada belirir: Devletin kurduğu okullarda edinilen dil ve öğretim becerileri, aynı devletin modernleşme tercihlerine yöneltilen eleştirilerin taşıyıcısı hâline gelebiliyordu. Bu durum basit bir tutarsızlık değildir; siyasal kültürün kurumlar arasındaki geçişlerle oluştuğunu gösterir. Özkaya'nın öğretmenlikten yayıncılığa geçişi de bilgiyi sınıfta aktarmaktan, hangi bilginin dolaşıma gireceğini belirlemeye yönelik bir tercihtir. İkisi arasında otoritenin biçimi değişir: Öğretmen müfredatla, yayıncı katalogla konuşur.

2

Teşkilâtın Öğrencisi, Kopuşun Tanığı

Özkaya'nın gençliği, 1970'lerin keskin ideolojik kamplaşmalarına rastladı. Millî Mücadele çevresinde bulundu; Yeniden Millî Mücadele dergisini okudu, dağıttı. Öğrencilik yılları, düşüncenin çoğu zaman teşkilât mensubiyetinden ayrılmadığı bir siyasal iklimde geçti. Bir dergiyi taşımak yalnız okuma tavsiyesi değildi; bir dünya görüşünün mahallesini genişletmeye çalışmaktı. Genç insan, kitapların yanı sıra emirleri, sloganları, sadakat ilişkilerini ve karşı taraf hakkında anlatılan hikâyeleri de öğreniyordu.

1974'te Trabzon Öğretmen Okulu'nda başladığı öğretmenliği kısa sürdü. Kendi anlatımına göre hareket arkadaşlarının çağrısıyla görevinden ayrıldı. Düzenli maaşı ve güvencesi olan bir mesleği bırakıp belirsiz bir kolektif faaliyete yönelmek, aksiyonerliğinin ilk somut göstergelerindendir. Ancak fedakârlık tek başına fikrî doğruluğun kanıtı sayılamaz. İnsan yanlış bir fikre de büyük fedakârlıkla bağlanabilir. Dolayısıyla bu tercih, ahlâkî kararlılığını tartışmaya açarken düşünsel yönünü ayrıca sınamayı gerektirir.

Daha sonra yaşadığı kopuş, biyografisinin en öğretici kırılmalarından biridir. Özkaya, mensubu olduğu hareketten birkaç yüz kişilik bir gençlik grubuyla ayrıldıklarını, teşkilât hiyerarşisi ortadan kalkınca arkadaşlarının dağılmaya başladığını anlatır. Burada siyaset sosyolojisinin çıplak bir gerçeği belirir: Birlikte düşünmek ile aynı otoriteye itaat etmek birbirine karıştırıldığında, otorite kaybolunca ortaklık da çözülür. Hareketin üyeleri, birlikte kurdukları düşünce dünyasının sahipleri olmaktan çok onun disiplinine tâbi kişilere dönüşmüş olabilirler. Özkaya'nın hatıralarında, aynı sokakta faaliyet gösteren farklı İslâmcı çevrelerin birbirlerini neredeyse tanınamaması, bu kapanmanın çarpıcı göstergesidir.

Bu durum yalnız o günlerin meselesi değildir. Aidiyet insanı korur, fakat düşünmenin yerine geçtiğinde ufkunu daraltır. Teşkilât, dayanışma sağlayabilir; kendi dışındaki insanı karikatüre çevirdiğinde ahlâkî

muhakemeyi zayıflatır. Özkaya'nın geçmişi aktarırken bu kör noktaları görünür kılması önemlidir. Hatıra, burada kendisini haklı çıkarma belgesi olmaktan kısmen uzaklaşır; gençlik tecrübesine eleştirel bakabilmenin malzemesine dönüşür. Yine de sonraki yıllardaki bütün tutumlarının aynı eleştirel mesafeyi koruduğunu söylemek, ayrıca yapılması gereken bir araştırmanın sonucudur; peşinen verilecek hüküm değildir.

Kitabevi: Kaybolan Cemaatin Yerine Kurulan Kamusal Alan

Gençlerin dağılmasını önlemek için önce bir kitabevi düşünülmesi, Özkaya'nın hayatındaki temel dönüşüm noktasını oluşturur. Kendi ifadesiyle yayıncılık başlangıçta tâli bir amaçtı. Bir mekân olacaktı; insanlar oraya uğrayacak, konuşacak, okuyacak, birbirlerinden haberdar olacaktı. Kitabevinin işlevi, satış tezgâhının çok ötesine uzanıyordu. Bu tasavvurda kitap, emir veren teşkilâtın yerine tartışabilen çevreyi geçirebilecek bir imkândı. Elbette her kitapçı kendiliğinden özgür bir kamusal alan yaratmaz. Raflarda hangi eserlerin yer aldığı, kapıdan kimlerin girebildiği, hangi soruların konuşulabildiği o alanın sınırlarını belirler.

1976'dan itibaren Çağaloğlu'ndaki yayıncılık faaliyetleri, sonradan Pınar Yayınları ile özdeşleşecek uzun mesainin başlangıcı oldu. Özkaya'nın anlattığı öğrenci evleri, maaşsız çalışma yılları, dizgi ve matbaa zahmetleri, bu tercihin maddî karşılığını da gösterir. Fikir, yalnız konferans salonunda kurulmaz; yanlış dizilmiş harfte, bulunamayan kâğıtta, geri dönen kolide de imtihan edilir. Onun kurşun dizgi yapan ustadan noktalama ve imlâ öğrendiğini anlatması özellikle anlamlıdır. Türkçe eğitimi almış genç yayıncı, işin zanaatını bilen ustanın önünde yeniden öğrenci olmuştur. Kültür üretimi, burada hem entelektüel iddia hem de emek terbiyesidir.

1980 askerî müdahalesi, bu çevrenin siyasî ilişkilerini ve kültürel faaliyetlerini yeni bir baskı ortamıyla karşı karşıya bıraktı. Özkaya'nın hatıralarında dönemin İran Devrimi karşısında duyulan heyecanı ve farklı İslâmî çevrelerin birbirlerine yönelttikleri mezhepçi suçlamaları yan yana görmek mümkündür. Bir yandan sınırları aşan bir İslâmî dayanışma tahayyülü, diğer yandan aynı inancın farklı yorumlarına karşı kuşku işliyordu. Üstelik kitaplar ekonomik bir risk taşıyordu: Basılan eserlerin iade edilmesi yalnız ticaretin değil, cemaat içi önyargıların da sonucuydu. Bu deneyim, Özkaya için yayıncılığın ilân edilen hakikatle toplumsal alımlama arasındaki mesafesini görünür kılmış olmalıdır. Bir kitabın basılmış olması, onun okunacağı veya adaletle değerlendirileceği anlamına gelmiyordu.

Cemil Meriç'in Odasında: Hayranlık ve Özerklik

Özkaya'nın Cemil Meriç'le ilişkisi, zihniyetinin dönüşümünde ayrıca incelenmelidir. Kendi tanıklığına göre altı yedi yıl boyunca haftada bir gün Meriç'i ziyaret etti; farklı siyasî çevrelerden insanlarla orada karşılaştı. Gençlik teşkilâtlarının daralttığı temas imkânı, bir düşünürün evinde kısmen yeniden açılıyordu. Fakat bu yakınlığın yalnız yüceltici tarafı yoktu. Özkaya, Meriç'in bir sayfalık metni tekrar tekrar yeniden yazdığını tanıklık etmiş, böylesi titizliğin gençlerde yazma cesaretini kırabileceğini de söylemiştir. Usta, öğrencisini yetiştirirken farkında olmadan onun sesini bastırabilir. Entelektüel terbiyenin paradoksu budur: Hayranlık düşüncüyü başlatır, aşırı hayranlık durdurabilir.

Cemil Meriç'in çevresindeki karşılaşmaların önemi, yalnız daha fazla kitap adı öğrenmek değildi. Başka siyasî dillerin de düşünce taşıyabileceğini görmek, kendi mahallesinin mutlaklığını tartışmaya açıyordu. Özkaya'nın sonraki yayıncılık tercihlerini anlamada bu deneyim önemlidir. Fakat farklı düşünürleri yayımlamakla farklı fikirlerle sahici biçimde hesaplaşmak aynı şey değildir. Eleştirel kültür, bir kütüphanenin çeşitliliği kadar, içindeki eserlerin birbirine itiraz edebilmesiyle ölçülür.

Aksiyonerliğin Ahlâkî Sınavı

Özkaya'nın hikâyesini bir kahramanlık anlatısına dönüştürmek kolaydır: taşradan gelen genç, mesleğini bırakır, kitaplar uğruna zahmet çeker, bir yayıncılık kurumu inşa eder. Ancak böylesi bir anlatı, asıl soruları gizler. Gençliğin siyasal sadakati düşünsel bağımsızlığa ne ölçüde dönüştü? Dava için gösterilen kararlılık, davanın kendi yanlışlarını eleştirme cesaretiyle tamamlandı mı? İslâmcılığı yalnız kendi çevresinin haklarını savunan bir kimlik olarak mı, yoksa başkasının haysiyetini de koruyan bir ahlâkî sorumluluk olarak mı yaşadı? Bunların cevapları sonraki dönemlerin yayınlarına ve kamusal tutumlarına bakılarak verilmelidir.

16 Ekim 2026'nın ardından geriye dönüp bakıldığında görünen, hiç hata yapmamış bir fikir adamı değildir; bir hareketin içinden çıkarak kitaplar ve insanlar arasında daha geniş bir alan arayan, bunun imkânları kadar sınırlarını da yaşamış bir yayıncıdır. Onun ömründeki esas soru, hangi teşkilâta bağlı olduğu değil, teşkilâtın öğretilmediği hangi düşünme biçimlerini kitap sayesinde öğrenebildiğidir. Çünkü kitabın gerçek dostluğu, sahibinin kanaatlerini sürekli doğrulamasıyla değil, gerektiğinde onları rahatsız etmesiyle başlar.

Filozof Kirpi: "Kitaba dost olmak, kendi düşüncelerine düşmanlık edebilecek kadar hakikate sadık kalmaktır."

II. KİTAPLA KURULAN CUMHURİYET: PINAR YAYINLARI VE BİR ZİHNİYETİN İNŞASI

Cağaloğlu'nda bir kitap dükkânının kapısını açmakla bir toplumun düşünme biçimini değiştirmek arasında görünmez, fakat zahmetli bir yol vardır. Cevat Özkaya'nın yayıncılık hayatı bu yolun üzerinde geçti. Kitap onun için yalnız basılan, satılan ve raflara yerleştirilen bir eşya değildi; bir fikrin başka bir zihne ulaşabilmesi için kurulmuş emek zinciriydi. Yine de burada dikkatli olmak gerekir: Kitabı yücelten her hareket, düşünceyi özgürleştirmeyiz. Kitap bazen itirazın, bazen itaatin taşıyıcısı olur. Özkaya'nın entelektüel değerini anlamak, hangi kitabı neden okura sunduğunu ve o kitabın hangi soruları mümkün kıldığını araştırmaktan geçer.

4

Yayınevi katalogları, çoğu zaman tarih kitaplarının kaydetmediği sessiz tercihleri saklar. Bir kitabın yeniden basılması, başka birinin yıllarca bekletilmesi; kimin adının kapağa yazıldığı, hangi tartışmanın bir dizide yer bulduğu, kültürel hafızanın görünmeyen düzenlemeleridir. Bu nedenle yayıncı yalnız metinleri aktaran aracı değildir. Okurun ulaşabileceği imkânların bir kısmını seçer, bir kısmını dışarıda bırakır. Bu güç, beraberinde hesap verme yükümlülüğünü getirir.

Bir Teşkilâtın Çevresinden Bir Yayıncılık Kurumuna

Pınar'ın hikâyesinde tarihlerden önce bir ihtiyaç bulunuyordu. Özkaya, 2008'deki yayıncılık sohbetinde işe doğrudan yayınevi kurma niyetiyle başlamadıklarını anlatmıştı. Siyasal hareket çevresindeki kopuşların ardından gençleri bir arada tutabilecek, karşılaşabilecekleri bir kitabevi düşünülmüştü. Cağaloğlu'ndaki faaliyetleri 1970'lerin ikinci yarısına uzansa da Özkaya, Pınar Yayınları'nın kurumsal kuruluş yılını 1980 olarak anıyordu. Bu ayırım önemlidir: Önce insanları bir araya getiren mekân, sonra kitapları sistemli biçimde dolaşıma sokan kurum belirginleşmiştir.

Bu oluşumu dönemin kültürel eşitsizliklerinden ayrı düşünemeyiz. Gazete çıkaracak sermayesi bulunmayan çevrelerin kitap yayımlama yolunu seçmesi, yalnız ekonomik zorunluluk değildi. Kitabın ömrü günlük siyasî sloganıkinden uzundu. Okur kitabı eve götürebiliyor, altını çizebiliyor, başkasına verebiliyor, yıllar sonra yeniden açabiliyordu. Üstelik kitap, kendisini yayımlayan hareketin kontrolünden de çıkabilirdi. Bir kez okurun eline geçtiğinde beklenmeyen yorumların nesnesine dönüşürdü. Yayıncılık, tam da bu yüzden örgütsel sadakat ile fikrî özgürlük arasında kırılgan bir eşikti.

Özkaya'nın 2023'te tarif ettiği yayın çizgisinde üç yön dikkat çeker: İslâm'ın temel kaynakları, çağdaş meseleler ve Batı düşüncesinin kendi içinden geliştirdiği eleştiriler. Burada basit bir Doğu-Batı düşmanlığı yerine, farklı bilgi alanları arasında dolaşma iradesi görülür. Ancak niyetin genişliği ile okura sunulan düşünsel

alanın genişliği aynı değildir. Bir yayınevinin gerçekten çoğulcu sayılabilmesi, yalnız benimsediği eleştirileri değil, kendi kabullerini zorlayan metinleri de yayımlayıp yayımlamamasıyla ölçülür.

Pınar'ın tarih, araştırma ve düşünce başlıkları arasında kurmaya çalıştığı bağ, inançla ilgili eserleri toplumsal bilimlerden ayırmama iddiası olarak da okunabilir. Çünkü din, yalnız inananın iç dünyasında yaşamaz; hukuk düzeninde, şehirlerin örgütlenişinde, aile ilişkilerinde ve siyasî dilde iz bırakır. Ne var ki bu bütünlük arayışı, bilimsel yöntemin bağımsızlığını dinî bir yorumun onayına teslim ettiği anda kendisini boşa çıkarır. Gerçek karşılaşma, iki alanın birbirini değiştirme ihtimalini açık tutar.

Oryantalizm: Raflara Konulan Epistemik İtiraz

Pınar'ın 1982'de yayımladığı Edward Said'in *Oryantalizm* eseri, bu tarih açısından ayırt edici bir örnektir. Türkçe ilk baskısının bir İslâmcı yayınevinden çıkması tesadüfî sayılamaz. Kitap, Batı'nın Doğu hakkında bilgi üretirken siyasal kudretle kurduğu ilişkiyi tartışıyordu. Böylelikle sömürgeciliğe itiraz, yalnız dış politikaya ilişkin bir tepki olmaktan çıkıyor; üniversitenin, arşivin, seyahat anlatısının ve akademik sınıflandırmanın içine uzanıyordu. 2024'te yayımlanan bir çeviribilim araştırmasının, bu ilk aktarımı ayrıca ele alması kitabın Türkiye'deki düşünce dolaşımında taşıdığı önemin göstergesidir.

İlk Türkçe baskının başlığındaki *Sömürgeciliğin Keşif Kolu* ifadesi de üzerinde durulması gereken bir editoryal tercihtir. Bir kitap başka dile yalnız sözcükleriyle taşınmaz; başlığı, kapağı ve sunuş biçimiyle yeni bir siyasî çevreye yerleştirilir. Bu alt başlık, metnin iktidar eleştirisini Türkiye'deki okurun kolayca tanıyacağı sömürgecilik karşıtı bir çerçeveye taşıyordu. Fakat böyle bir çerçeve, eserin karmaşık metodolojik tartışmalarını tek bir karşıtlığa indirgeme tehlikesini de içinde barındırır.

Fakat burada ince bir sorun vardır. Said'in bilgi-iktidar eleştirisi, yalnız Batı'ya yöneltildiğinde kolayca yeni bir dogmaya dönüşebilir. Batı'nın Doğu'yu temsil etme yetkisi sorgulanırken, Doğu'nun kendi içindeki hiyerarşiler niçin aynı titizlikle sorgulanmasın? Dinî otoritenin, devletin veya cemaatin ürettiği bilgiler de iktidar ilişkilerinden bütünüyle bağımsız mıdır? Bir kitabı tercüme etmek eleştirinin kapısını açar; o eleştiriye kendi dünyasına uygulayabilmek ise daha yüksek bir entelektüel cesaret ister. Özkaya'nın yayıncılığı bu soruyu Türkiye İslâmcılığının önüne dolaylı biçimde koymuştu. Sorunun ne ölçüde cevaplandığı, tek bir yayınevinin başarı hikâyesiyle belirlenemez.

Pınar'ın daha sonra Edward Said'in Filistin üzerine eserlerini de yayımlaması, entelektüel ilgiyi siyasî ve insanî meselelerle birleştiren çizginin işaretidir. Filistin, yalnız coğrafi bir sorun değil; kimin acısının duyulduğu, kimin hikâyesinin inandırıcı bulunduğu ve kimin konuşmasına izin verildiği sorusudur. Yine de Filistin'e yönelik haklı duyarlılık, başka toplulukların acılarına karşı eşdeğer bir duyarlılıkla birleşmedikçe evrensel bir adalet fikrine dönüşmüş sayılmaz. Kitabın ahlâkî sınavı, okurunu kendi yakınlarının dışına taşıyabilmesidir.

Tercüme Medeniyeti mi, Tercümeye Bağımlılık mı?

Özkaya'nın yayıncılık ufku yıllar içerisinde dar bir dinî literatürün dışına açıldı. Kendi 2023 söyleşisinde Pınar'ın tarih, edebiyat, araştırma ve güncel meseleler dizilerini; Taha Abdurrahman'ın eserlerine ayrılan çalışmaları anlatıyordu. Aynı çevrede gelişen Açılım Kitap için Talal Asad, Pierre Bourdieu, Ferdinand Tönnies ve başka farklı düşünürlerin eserlerini örnek gösteriyordu. Bu isimleri aynı katalog çevresinde buluşturmak, okura tek bir ideolojik sözlükten daha fazlasını teklif etme girişimidir. Din sosyolojisiyle siyaset teorisi, kültürel eleştiriyle tarih aynı masa üzerinde karşılaşabilir.

Ancak entelektüel çeşitlilik, kendiliğinden özgün düşünce üretimi doğurmaz. Türkiye'de farklı ideolojik kamplar uzun süre kendi vazgeçilmez yabancı düşünürlerini Türkçeye kazandırmayı büyük bir başarı saydı. Şüphesiz tercüme olmadan düşünce dünyası yoksullaşır. Fakat her sorunun cevabını dışarıdan gelen bir metinde aramak, eleştirilen kültürel bağımlılığı başka biçimde yeniden üretebilir. Mesele yabancı düşünür

okumak değildir; okunan düşünürü mahallî tecrübeyle sınyacak kavramsal cesareti geliştirmektedir. Özkaya'nın kurduğu yayın ortamının kalıcı başarısı, yalnız kaç eser çevrildiğiyle değil, bu eserlerden hareketle kaç bağımsız soru ve özgün araştırma üretilebildiğiyle ölçülmelidir.

Yayının epistemik sorumluluğu seçimle bitmez. Çevirinin dili, kavramların tutarlılığı, kaynaklara sadakat, editörün müdahalesi, yanlışların düzeltilmesi ve yeni baskıların ilmî niteliği de bu sorumluluğun parçalarıdır. Bir kavram yanlış çevrildiğinde yalnız bir cümle bozulmaz; okurun zihninde bazen yıllarca sürece yanlış bir tartışma başlar. Özkaya'nın ortaya koyduğu uzun soluklu mesaiyi değerlendirirken katalog büyüklüğünün yanında, ayrı ayrı baskıların editöryal kalitesine de bakmak gerekir. Bunun için kitapların karşılaştırmalı metin incelemesi şarttır; hatırat ve söyleşiler tek başına yeterli değildir.

Özkaya'nın yayıncılığında Taha Abdurrahman'a ayrılan yer, bu meselenin başka bir cephesini düşündürür. Modernliđi yalnız reddedilecek bir dış güç olarak değil, ahlâkî ve felsefî temelleri bakımından yeniden tartışılacak bir problem olarak ele almak, kolay sloganlara sığmaz. Bunun okurda nasıl karşılık bulduğu ayrı konudur. Bir düşünürün Türkçeye kazandırılmasıyla onun kavramlarının gündelik entelektüel alışkanlıkları değiştirmesi arasında bazen bir kuşaklık mesafe vardır. Yayıncının sabrı bu mesafeye çalışır.

Derginin Süresi, Kitabın Direnci ve Piyasanın Baskısı

Özkaya'nın emeği tek başına Pınar'ın kitaplarıyla sınırlı kalmadı. Gençlik yıllarındaki Pınar dergisi, ardından Gerçek çevresi ve 1993'ten itibaren Umran, düşünsel sürekliliğin farklı biçimleri idi. Dergi güncel olana yetişmek ister; kitap zamana direnmeye çalışır. Dergi, bir fikir çevresine her ay yeniden kim olduğunu sorar. Fakat dergiler de cemaatin kendi kanaatlerini sürekli tekrar ettiği aynalara dönüşebilir. Bu sebeple bir derginin fikrî ağırlığı, yalnız yayımladığı yazılardan değil, davet ettiği itirazlardan da anlaşılır.

6

Dergiciliğin daha az görünen tarafı ise itiraz kadar editöryal terbiyedir. Düzeltmen yanlış bilgiyi ayıklar; yayın yönetmeni yazılar arasında bağ kurar; dağıtımçı okurun ulaşamayacağı bir metni ulaştırır. Bunlardan hiçbirini tek başına ünlü bir yazarın imzası kadar görünür değildir. Oysa düşünce dünyası yalnız kalem sahipleriyle değil, görünmeyen emekçilerin birbirine devrettiği sorumluluklarla yaşar. Özkaya'yı yalnız başına bir kurum saymak, birlikte çalıştığı insanların emeğini silmek olur.

2023'te Özkaya, artan kâğıt ve matbaa maliyetlerini, dövize bağlı hak bedellerini, dağıtım güçlüğünü ve depoda bekleyen kitapların yükünü açıkça anlatıyordu. Yayın programını yavaşlatmak, yeni yabancı eser alımlarını ertelemek ve dijital baskıya yönelmek zorunda kaldıklarını belirtiyordu. Bu tanıklık, yayıncılığı kolayca kutsallaştıran söylemleri maddî gerçekle karşılaştırır. Her kitabın arkasında çalışan insanlar, ödenmesi gereken faturalar ve satılamama ihtimali vardır. Bağımsızlık yalnız düşünsel bir erdem değil, sürdürülebilir bir iktisadî örgütlenme meselesidir.

Özkaya'nın ardından raflarda kalan kitapların anlamı burada düğümlenir: Okuru fikre yaklaştıran bir yayınevi, aynı zamanda o fikrin sorgulanmasını da mümkün kılmalıdır. Kitap dostluğu, basılmış her metni kutsamak değildir. Kitabın kendi sahibini, yayımlayanını, hatta onu tutkuyla okuyanı eleştirebilecek kadar serbest kalmasıdır. Çağaloğlu'nun bir odasında başlayan faaliyet, ancak bu serbestliği sonraki kuşaklara aktarabildiği ölçüde kültürel mirasa dönüşecektir.

Filozof Kirpi: "Yayıncı kitabı dünyaya getirir; düşünür, o kitabın kendi dünyasını da sorgulamasına izin verir."

III. İNANCIN KAMUSAL İMTİHANI: İSLÂMCILIK, AKSİYONERLİK VE HAK MÜCADELESİ

Bir insanın inandığı değerlerle kurduğu ilişki, kendisini güçlü hissettiği zamanlardan çok, başkalarının gücü karşısında aldığı tutumla anlaşılır. Cevat Özkaya'nın hayatında yayıncılık, düşüncenin dolaşıma sokulmasıydı; aksiyonerlik ise o düşüncenin toplumsal hayatta sorumluluk üstlenmesi idi.

İslâmcılık: Devletin Dininden Toplumun İtirazına

Özkaya, İslâmcılığı yalnız bireysel dindarlığın siyasallaşması şeklinde anlamıyordu. 2010 yılında verdiği kapsamlı söyleşide, Osmanlı'nın çözülüşünden Cumhuriyet'e uzanan süreçte İslâm'ın devletle ilişkisinin değiştiğini, dinî hayatın önemli ölçüde toplumun kendi imkânlarına çekildiğini anlatıyordu. Onun tarih okumasında İslâmcılık, kaybolan bir siyasal merkezin ardından toplumsal varlığını yeniden kurmaya çalışan insanların düşünsel arayışıydı. Ancak burada tarihsel bir indirgeme tehlikesi vardı: Cumhuriyet'in din politikalarını yalnız dışlama üzerinden okumak, dönemin toplumsal çeşitliliğini ve dinî kurumların kendi içindeki dönüşümlerini görünmez kılabilirdi.

1970'lerde tercüme, öğrenci hareketleri ve İran Devrimi, Özkaya'nın kuşağına yeni bir siyasal dil kazandırdı. İslâm artık yalnız korunacak bir gelenek değil, toplumsal düzeni eleştirecek bir referans olarak görülüyordu. Özkaya'nın kendi anlatımında dikkat çekici olan, Şîî düşünceyle karşılaşmanın Sünnî çevrelerdeki devlet anlayışını sorgulamaya açmasıdır. Devlete yakın duran dinî gelenek ile muhalefetin ahlâkını geliştiren dinî yorumlar arasındaki farklılığı önemişiyordu. Fakat bir mezhebin bütünüyle itaatçi, diğerinin bütünüyle muhalif olduğu varsayılmaz. Her gelenek hem iktidarla uzlaşmanın hem de iktidara direnmenin örneklerini barındırır.

İslâmcılığın gerçek sınavı da burada başlar. Dinî hakikat iddiası, siyasal düzenin üzerinde ahlâkî bir ölçü oluşturabilir; fakat kendisini tartışılmaz saydığı anda yeni bir otoriterliğin kaynağına dönüşebilir. Özkaya'nın entelektüel serüvenindeki temel gerilim, inançtan hareketle iktidarı eleştirmek ile inancın kendi yorumunu eleştiriye açık tutmak arasındaydı.

7

MAZLUMDER: Vicdanın Kurumsallaşması

Özkaya'nın MAZLUMDER'deki faaliyeti, düşünceden kamusal sorumluluğa geçişin en somut alanlarından biridir. Derneğin İstanbul şube başkanlığından sonra 2005'te genel başkanlık üstlenmesi, yayıncılıkta edindiği toplumsal birikimin hak mücadelesine taşındığını gösterir. 1991'de kurulan MAZLUMDER, özellikle dinî kimlikleri nedeniyle dışlanan insanların haklarını savunma ihtiyacından doğmuştu. Başörtüsü yasakları, dinî faaliyetlere yönelik müdahaleler, gözaltılar ve adil yargılanma sorunları bu çevrenin duyarlılığını biçimlendirmişti.

Ancak bir hak örgütünün ahlâkî meşruiyeti, yalnız kuruluşundaki mağduriyetlerle ölçülemez. Kendi mensuplarına uygulanan baskıyı teşhir etmek kolay anlaşılır bir dayanışmadır. Asıl güçlük, farklı inançlardan, etnik kimliklerden ve siyasî görüşlerden insanların haklarına aynı hukukî ölçüyü uygulamaktır. Bir insanın dindarlığı, mağduriyetinin kanıtı olmadığı gibi dinsizliği de haklarının azaltılmasının gerekçesi olamaz. Evrensel insan hakları fikrinin dinî ahlâkla sahici karşılaşması, tam bu eşitlik noktasında gerçekleşir.

2018'de MAZLUMDER İnsan Hakları Okulu'nda verdiği derste Özkaya, derneğin ilk yıllarında insan hakları alanındaki bilginin faaliyet içerisinde öğrenildiğini anlatmıştı. Bu hatırlatma önemlidir. Hak savunuculuğu hazır bir uzmanlık olarak doğmamış; dosyalar, mahkemeler ve mağduriyetlerle karşılaşırken gelişmişti. Fakat tecrübeden öğrenmek kadar, tecrübenin doğurduğu önyargıları düzeltmek de gerekir. Kurumların büyümesi, ilk günkü ahlâkî hassasiyetlerini otomatik olarak korudukları anlamına gelmez.

Şemdinli: Devletin Dokunulmazlığına Karşı Hukuk

Özkaya'nın hak savunuculuğunu değerlendirmek için 2005 Şemdinli olayları somut bir tarihsel örnektir. Bombalama olayları sonrasında devlet görevlilerinin yargılanması meselesi kamuoyunda sert tartışmalara yol açmıştı. Özkaya, Mart 2006'da MAZLUMDER Genel Başkanı sıfatıyla soruşturmanın üzerindeki baskılara itiraz etti. Asker veya sivil ayrımı yapılmaksızın herkesin yargı önünde hesap verebilmesi gerektiğini savundu; olayların karanlıkta bırakılmasından duyduğu kaygıyı açıkladı.

Buradaki mesele yalnız belirli görevlilerin yargılanması değildi. Devletin kendi mensuplarına tanıdığı fiili dokunulmazlığın hukuk devletiyle bağdaşıp bağdaşmadığı tartışılıyordu. Özkaya'nın tutumu, güvenlik kurumlarını hukukî denetimin üzerinde gören anlayışa karşı anlamlıydı. Çünkü hukuk, suçlanan kişinin kimliğine göre değişirse adalet olmaktan çıkar; güç ilişkilerinin yönetilme tekniğine dönüşür.

Aynı yıl Kürt meselesinin yalnız güvenlik tedbirleriyle çözülemeyeceğini, tanınmış hakların geri alınmasının çözüm getirmeyeceğini vurgulaması da bu yaklaşımın devamıydı. Burada etnik kimlik talepleriyle demokratik hakları bütünüyle özdeşleştirmeden, yurttaşlık eşitliği üzerinden düşünme imkânı görülüyordu. Kürt meselesini yalnız devlet güvenliği veya örgütsel şiddet üzerinden okumamak önemliydi; fakat kalıcı çözümün dil, temsil, hukuk ve toplumsal eşitlik boyutlarını birlikte ele almak gerektiği de açıktı.

Bosna'dan 28 Şubat'a: Dayanışmanın Coğrafyası

Özkaya'nın aksiyonerliği Türkiye sınırlarıyla sınırlı kalmadı. 1992'de Bosna Dayanışma Grubu'nun, 1994'te Dayanışma Vakfı'nın kuruluşunda yer aldı ve bu faaliyetlerde 2000 yılına kadar başkanlık yaptı. Bosna savaşı, Türkiye'deki İslâmî çevrelerin uluslararası dayanışma tahayyülünü derinden etkiledi. Yıkılan şehirler, yerinden edilen aileler ve sivillere yönelik katliamlar, dinî yakınlığın ötesinde insan haysiyetini ilgilendiren bir felâketti. Bu nedenle Bosna dayanışmasının ahlâkî değeri, yalnız Müslümanlara yardım etmekle değil, sivil hayatın dokunulmazlığını savunmakla açıklanmalıdır.

28 Şubat sürecine yönelik eleştirilerinde de hukuk merkezî bir yerde duruyordu. 2012'de, dönemin yargılamalarından doğan mağduriyetlere ilişkin bir toplantıda, darbelerin öncelikle hukuku zedelediğini vurguladı. Bu tespit önemlidir; çünkü askerî vesayet yalnız siyasî kurumları baskılamaz, mahkemelerin bağımsızlığını ve bireyin kendi hayatı üzerinde karar verebilme imkânını da aşındırır.

Bununla birlikte hak mücadelesi, tarihsel mağduriyetleri birbirleriyle yarıştırmamalıdır. Başörtüsü nedeniyle eğitim hakkından mahrum bırakılan öğrenci ile düşüncesi nedeniyle kovuşturulan muhalif, aynı hukukî güvenceye ihtiyaç duyar. Özgürlük, kendimize benzeyenin sahip olduğu ayrıcalığın adı değildir.

Muhalefetten İktidara: İslâmcılığın Ahlâkî Eşiği

2002 sonrasında Türkiye İslâmcılığı bambaşka bir problemle karşılaştı. Uzun yıllar devleti eleştiren çevrelerin bir kısmı, siyasal iktidarla yakın ilişkiler kurmaya başladı. Özkaya, 2010'daki söyleşisinde gönüllü kuruluşların bütün enerjilerini parlamenter siyasete aktarmasını eleştiriyor, bu durumun sivil kurumları zayıflattığını belirtiyordu. Ayrıca Müslüman çevrelerdeki zenginleşmenin güçlü bir medeniyet tasavvuruna dönüşmemesinden rahatsızdı. Gösterişli konutlar ve tüketim alışkanlıkları üzerinden yürüttüğü eleştiri, dindarlık ile ahlâkî sorumluluk arasındaki mesafeye işaret ediyordu.

Ne var ki sonraki siyasal yazılarında vesayetten kurtuluş ve güçlü Türkiye düşüncesi belirginleşti. 2017 tarihli *15 Temmuz Yeni Türkiye'nin Cemresi* başlıklı yazısında Türkiye'nin tarihsel hafızasıyla yeniden ilişki kurmasını ve uluslararası alandaki konumunu güçlendirmesini savunuyordu. Bu yaklaşımın demokratik taleplerle kesiştiği noktalar bulunmakla birlikte devlet merkezli bir siyasal iyimserlik taşıdığı da görülür. Askerî vesayeti reddetmek, seçilmiş iktidarın bütün uygulamalarını meşrulaştırmaz. Demokratik meşruiyet, seçim kazanmanın yanında hukukun üstünlüğünü ve muhalefetin haklarını korumayı da gerektirir.

Bu gerilimin en somut kurumsal örneği, MAZLUMDER'in 2017'deki tartışmalı olağanüstü genel kuruludur. Özkaya toplantıya katılan isimler arasındaydı. Kurulda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki birçok şubenin de bulunduğu on altı şubenin kapatılması kararlaştırıldı. Yeni yönetim bunu kurumsal işleyişi düzeltme girişi olarak savundu. Eski yönetim çevreleri ve İnsan Hakları Derneği ise sürecin hukukî meşruiyetine ve hak savunuculuğu bakımından sonuçlarına ciddi itirazlar yöneltti. Özkaya'nın bütün kararların mimarı olduğunu gösteren bir belge bulunmadan kişisel sorumluluğunun sınırları kesinleştirilemez. Fakat katılımı, bu tartışmanın onun kurumsal mirasından ayrı tutulamayacağını gösterir.

Bir hak kuruluşunun kendi içindeki çoğulculuğu nasıl koruduğu, dışarıdaki hak ihlallerine karşı gösterdiği duyarlılık kadar önemlidir. Kendisini adalete adanmış kurumların da iktidar ilişkilerinden bağışık olmaması, Özkaya'nın hayatını değerlendirmede göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

Cevat Özkaya'nın aksiyonerliği, yayıncılık masasından insan hakları kürsüsüne, Bosna dayanışmasından vesayet eleştirisine uzanan gerçek bir emek içeriyordu. Fakat bu emeğin ahlâkî bilançosu, yalnız hangi zulümlere karşı çıktığıyla değil, değişen siyasal şartlarda hangi eleştirel mesafeleri koruyabildiğiyle tamamlanabilir. Bir insanın inancına sadakati, kendi mahallesini her durumda haklı görmesinde değil, gerektiğinde o mahallenin yanlışlarına da itiraz edebilmesinde sınanır.

Filozof Kirpi: "Mazlumun kimliğine bakarak adalet dağıtan vicdan, hakikatin değil, kendi mahallesinin nöbetçisidir."

IV. GERİYE KALAN KİTAPLAR, İNSANLAR VE SORULAR: CEVAT ÖZKAYA'NIN ENTELEKTÜEL MİRASI

9

17 Ekim 2026'da Üsküdar'daki cenaze töreninde yapılan konuşmalardan birinde küçük, fakat ağır bir hatıra aktarıldı. Mehmet Görmez, Özkaya'ya yıllarca Pınar'ın akıp akmadığını sorduğunu; ondan önceleri olumlu cevap aldığını, son yıllarda ise akışın durduğunu söyleyen bir karşılık duyduğunu anlattı. Kısa bir konuşmanın içine neredeyse yarım asırlık yayıncılık tarihinin bütün kırılmalı sığmıştı. Adı suyu çağrıştıran bir yayınevinin yaşadığı güçlüğü anlamak, ölümün ardından sıralanan övgülerden daha öğretici olabilir. Çünkü kültürel mirasın asıl sınavı, kurucusunun tabutu omuzlardan indirildiğinde başlar.

Görünmeyen Emeğin Tarihi

Özkaya'nın yazmadığı kitaplar, hayatının belki de en geniş bölümünü oluşturur. Bir çeviriyi seçmek, yazarla anlaşmak, metni düzeltmek, kapak hakkında karar vermek, baskının parasını denkleştirmek, dağıtımın peşine düşmek: Bunların hiçbiri yazarlık kadar görünür değildir. Oysa bir toplumda hangi düşüncelerin okunabileceğini belirleyen eşiklerden bazıları tam bu işlerde kuruludur. Pınar Yayınları'nın ve onunla bağlantılı Açılım Kitap'ın katalogları, yalnız kitap adları toplamı değil, belirli bir dönemin zihinsel merak haritasıdır. Bu harita eksiksiz değildir; fakat Türkiye'de İslâmî duyarlılıkla yürütülen yayıncılığın yalnız dinî öğüt kitaplarına indirgenemeyeceğini gösterir.

Özkaya'yı tek başına bir kültür kahramanı hâline getirmek de başka bir tarihsel hatadır. Kendisi, 2023'teki söyleşisinde yayıncılığın çevirmenler, editörler, düzeltmenler, dizgiciler ve dağıtım çalışanları olmaksızın yapılamayacağını özellikle belirtmişti. Bu kabul, şahsiyet merkezli hafıza ile kolektif üretim gerçeği arasındaki mesafeyi kapatmaya yardım eder. Bir kitabın kapağında yayıncının adı bulunmayabilir; fakat bir editörün sessiz emeği, sayfaların içinde yaşar. Özkaya'nın mirası, yanında çalışanların isimleri ve tecrübeleri kayda geçirilmedikçe eksik kalacaktır.

Bir kitabın okura ulaşma hikâyesinde ayrıca adı unutulmuş başka insanlar vardır: Koli taşıyan dağıtımçı, vitrininde zor satılacak esere yer ayıran kitapçı, harçlığından artırıp o eseri alan öğrenci. Yayıncılık tarihi yalnız

yayınevlerinin değil, okurluğun da tarihidir. Bu bakımdan Pınar'ın etkisini anlamak için İstanbul'daki fikir çevreleriyle yetinmeyen, Anadolu'da hangi kitapların kimler tarafından okunduğunu araştıran sözlü tarih çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bir okurun o kitaba neden karşı çıktığı bile mirasın parçasıdır. Çünkü düşünsel etki, yalnız ikna edilen insanlarla ölçülmez.

Bir Şehrin ve Farklı Seslerin Editörü

2020'de İstanbul Ticaret Odası tarafından yayımlanan *İstanbul'un Kültürel Yüzü* çalışmasının editörlüğünü üstlenmesi, onun yalnız İslâmcı düşüncenin değil, İstanbul'un yayın ve okuma hafızasının da peşine düştüğünü gösterir. Kitapta Cağaloğlu, Beyazıt, sahaflar, edebiyat çevreleri ve eski kültür mahfilleri farklı yazarların gözünden anlatılır. Aynı ciltte ayrı dünya görüşlerine sahip kalemlerin buluşması, entelektüel karşılaşmanın somut bir örneğidir. Bir şehrin hatırası, tek mahallenin mülkiyetine bırakılamaz.

Ne var ki çok sesli bir içindekiler sayfası, kendiliğinden çoğulcu bir düşünme kültürü doğurmaz. Asıl mesele, bu yazarların birbirini ne ölçüde duyduğu ve okurun farklı yorumlar arasında özgürce hüküm verip veremediğidir. Yayıncının tarihsel başarısı, ayrı görüşleri yan yana dizmek kadar onların çatışmasından doğacak sorulara dayanabilmesiyle ölçülür. Özkaya'nın bu yönde açtığı imkânı teslim etmek gerekir; o imkânın ne kadar derinleştiğini ise kitapların alımlanma tarihi gösterecektir.

Özkaya'nın kendi önsözünde Cağaloğlu'na ilişkin hatırladıkları, basım makineleriyle insan yüzlerini aynı hafızada birleştirir. Fakat geçmişin kültür mahfillerini ideal bir kayıp cennet gibi anlatmak da yanıltıcıdır. O masaların kendilerine özgü dışlamaları, sessiz bırakılan sesleri vardı. Geçmişe saygı, geçmişi sorgulanamaz kılmayı gerektirmez. İstanbul'un kültürel mirası, ancak unutulmuş ve yer bulamayan insanların hikâyeleriyle tamamlanabilir.

10

Tercümenin Bereketi, Özgün Düşüncenin Açığı

Pınar'ın yayın çizgisi, İslâm dünyasının düşünürlerini Batı'nın eleştirel metinleriyle aynı okuma ufkuna taşıdı. Edward Said'in *Oryantalizm* eserinden çağdaş din ve toplum araştırmalarına uzanan tercihlerin anlamı küçümsenemez. Okur, kendi tarihini yalnız kendisini öven metinlerden öğrenmek zorunda değildir. Bununla birlikte tercüme, bağımsız düşüncenin hazırlığı olduğu kadar onun yerine geçen rahat bir alışkanlığa da dönüşebilir. İthal kavramlarla konuşmak, sorunların mahallî dokusunu anlamakla eşdeğer değildir.

Özkaya'nın kuşağının önünde duran ve bugüne kalan temel mesele şudur: Başkalarının sorduğu soruları başarıyla Türkçeleştiren çevreler, kendi toplumlarının çelişkilerinden hareketle ne kadar yeni kavram üretebildiler? Bir kitaplığı genişletmek ile bir araştırma geleneği kurmak ayrı işlerdir. İlki katalog, ikincisi yöntem ister. Pınar'ın katkısını kalıcılaştırmak için yalnız çok satan veya yeniden basılan eserleri saymak yetmez; kitapların hangi tezlere, özgün araştırmalara ve ciddi itirazlara kaynaklık ettiği de incelenmelidir. Böyle bir araştırmanın henüz yapılmamış olması, katkının yokluğunu değil, hükmün sınırını gösterir.

İslâmcı Entelektüelliğin İktidar Karşısındaki Hesabı

Özkaya'nın hayatına yayınevi penceresinden bakıldığında mesele yalnız kültürel değildir. İslâmcı muhalefetin devletle mesafeli yıllarından, aynı çevrelerin siyasal iktidara yaklaşabildiği dönemlere uzanan büyük dönüşüm onun ömründe gerçekleşti. Hak mücadelesi, vesayet eleştirisi, sivil toplum faaliyetleri ve sonraki siyasî değerlendirmeleri bu çizgide farklı ağırlıklar taşıdı. Muhalefetteyken ifade özgürlüğünü savunmak ile yakın hissedilen iktidar döneminde aynı özgürlüğü savunmak, aynı ilkenin iki ayrı sınavıdır.

Bu yüzden Özkaya'nın mirasını yalnız arkadaşlarının taziye cümlelerine teslim etmek doğru değildir. MAZLUMDER'deki çalışmaları kadar derneğin yaşadığı kurumsal ihtilâflar da araştırılmalıdır. Üstelik araştırma, kişisel suçlamayla kolay sonuca gitmemeli; belgelerdeki sorumluluk paylarını ayırmalıdır. Bir

hareketin mensupları tarafından sevilme, eleştiriden muafiyet sağlamaz. Öte yandan bir siyasal görüşe yakınlık, bütün kitapları ve dayanışma faaliyetlerini hükümsüz kılmaz. Eleştirel adalet, hem hatırayı hem belgeyi aynı masada tutabilmektir.

Dinî bir hareketin ahlâkî niteliği, yalnız kendisini nasıl tanımladığına bakılarak belirlenemez. Kurumlarının kadınlara, gençlere, farklı mezheplere ve siyasal muhaliflere hangi düşünme ve itiraz alanlarını açtığı da önemlidir. İslâmcılığın entelektüel yenilenmesi, dışarıya karşı ileri sürülen adalet taleplerini içerideki hiyerarşilere uygulamaktan geçer. Özkaya'nın hayatı bu geniş hesaplaşmanın hem tarihsel malzemesidir hem de onun dışında tutulamayacak bir örneğidir.

Kurumun Ömrü, Kurucunun Ömründen Uzun mu?

Özkaya 2023'te yayın programını yavaşlatmak zorunda kaldıklarını, kâğıt ve matbaa fiyatlarının arttığını, yabancı eser haklarının dövizle bağlı olduğunu, depolama ve dağıtımın büyük yük oluşturduğunu anlatmıştı. Dijital baskı gibi yöntemlerle bu yükü azaltmaya çalıştıklarını da söylüyordu. Demek ki mesele yalnız okurun ilgisizliği değildir. Bir düşünce kurumunun ayakta kalması; muhasebe, yönetim devri, telif ilişkileri ve yeni kuşakların karar alma imkânlarıyla doğrudan ilgilidir.

Burada rahatsız edici bir soru belirir: Kurucunun şahsî gayretiyle yürüyen iş, o kişi olmadan da yürüyebilecek kurallara ve kadrolara kavuşmuş mudur? Özkaya'nın ölümünden yalnız günler sonra bu soruya kesin cevap vermek mümkün değil. Ama gelecek yıllarda yayınevinin katalog bütünlüğünü koruyup koruyamayacağı, yeni yazarlara alan açıp açamayacağı ve editoryal nitelikten taviz verip vermeyeceği cevabı somutlaştıracaktır. Büyük şahsiyet yetiştirmek değerli; büyük şahsiyete muhtaç olmayan kurum yetiştirmek daha zordur.

11

Kitabın Geleceği, Hafızanın Sorumluluğu

Dijital çağ, Özkaya'nın hayatını adadığı faaliyetlerin araçlarını dönüştürüyor. Genç okur çoğu zaman bir kitabevinin önünden geçmeden metinle karşılaşılıyor. Bu değişim, kitabın sonu değildir; fakat yayıncının seçme, doğrulama ve bağlam kurma sorumluluğunu ağırlaştırır. Algoritma, kullanıcının hoşuna gidecek metni öne çıkarabilir; iyi editör ise okurun henüz sormadığı zor soruyu görünür kılar. İkisi arasındaki fark yalnız teknoloji değil, ahlâk farkıdır.

Özkaya'nın ardından yapılacak en anlamlı iş, hatırasını törenlerin güvenli diline hapsedmemektir. Söyleşileri, editoryal notları, yayın kararları, süreli yayın arşivleri ve birlikte çalıştığı insanların tanıklıkları korunmalıdır. Başarılar kadar başarısız projeler de kaydedilmelidir. Çünkü tamamlanmamış girişimler, bir dönemin hangi düşünsel ve maddî sınırlara çarptığını anlatır. Yalnız övgü toplayan bir arşiv, gerçek arşiv değildir.

17 Ekim'de cenaze kalabalığı dağıldı; raflardaki kitaplar kaldı. Onların varlığı Özkaya'nın emeğini gösterir, fakat hiçbir kitap kendi başına sahibinin ahlâkî beraat belgesi değildir. Geriye kalan asıl imkân, bir sonraki kuşağın o kitapları hem okuyabilmesi hem eleştirebilmesidir. Özkaya'nın yarım asırlık çabası, düşünceyi sadakatin dar kapısından çıkarıp araştırmanın geniş alanına taşıyabildiği ölçüde yaşayacaktır. Bir yayınevinin suyu ancak başka zihinleri de beslediğinde akmaya devam eder.

Filozof Kirpi: "Bir insanın bıraktığı en büyük miras, fikirlerine sadık müritler değil; fikirlerine itiraz edebilen hür zihinlerdir."